

Јелена БАШАНОВИЋ-ЧЕЧОВИЋ*

О ТВОРБЕНО-СЕМАНТИЧКОЈ СТРУКТУРИ РЕГИСТРА ЗАНИМАЊА, ЗВАЊА И ТИТУЛА ЖЕНА И МОГУЋНОСТИМА ЊЕГОВЕ ДОПУНЕ

Сажетак: У раду је представљена творбено-семантичка структура *Регистра занимања, звања и титула жена*, моциони суфикси и творбени модели у чијем резултату настају именице којима се означавају женски носиоци занимања, звања, титула и функција. Такође, сагледано је и који су се творбени форманти и модели издвојили као најпродуктивнији од времена објављивања *Регистра*, данашња тенденција њихове употребе, те колико су и да ли су постали саставни и равноправни дио општег лексичког фонда нашег језика.

Кључне ријечи и синџајме: именица, суфикс, моција, моциони суфикс, творба ријечи, семантика, творбени модел, родно осјетљиви језик, *Регистар*

1. Родно осјетљиви језик је језик у којем је видљива категорија рода и који не садржи ни експлицитне ни имплицитне увредљиве дискриминишуће изразе. Манифестација тог језика и један од најистакнутијих аспеката његове употребе јесте питање односа између именица м. и ж. рода у оквиру семантичке категорије занимања, звања, титула, функција¹ и инсистирање на досљедном именовању жене као њиховог носиоца. У складу са тим, мовирани

* Доц. др Јелена Башановић-Чечовић, ЦАНУ, Институт за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош“, Подгорица

¹ Семантичка категорија *nomina agentis et professionis*.

фемининум² почиње учестало да се употребљава у различитим функционалним стиливима и подстиловима (нарочито у разговорном и новинарском стилу), што не упућује на одсуство творачких снага у језику већ на творбене потенцијале језика, који стимулише индивидуалну креативност и судјелује у богаћењу лексичког фонда (када и ако то дозвољавају творбене и семантичке могућности језика). Међутим, данашња употреба родно осјетљивог језика неријетко се удаљава од „мјере коју структура самог језика дозвољава“.³

2. И у нашем језику развој лексике у деривацији именица прати појачано активирање моције⁴ у сфери женских занимања, звања и титула. Коришћење уобичајених творбених модела, али и проналажење нових, које обично условљава побољшан друштвени положај жене и све већи број жена на одређеним позицијама, резултирало је израдом *Рејисџра занимања, звања и њијула жена*⁵ 2013. године. Важно је напоменути да је *Рејисџар* прилог употреби родно осјетљивог језика у сфери јавне комуникације, да не нормира употребу именица женског рода у наведеној семантичкој категорији, него их региструје, пописује, истовремено упућујући на некада двојаку могућност за исто именовање (у рубрици „Алтернативно“).

² У стручној литератури *мовирани фемининум* дефинише се као именица којом се означава биће женског пола, а која је настала у моционом творбеном процесу од именице м. рода истог коријена. В. о томе: Божо Ђорић, *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Филолошки факултет Београдског универзитета, Монографије, књ. LIII, Београд, 1982, 6–7.

³ Соња Ненезић, „Активизација и конкурентност неких моционих суфикса у језику црногорских медија“, у: *Језичка ситуација у Црној Гори — норма и стандардизација*, Научни скупови, књ. 87, Одјељење умјетности, књ. 29, ЦАНУ, Подгорица, 2008, 377.

⁴ Термине *моција* (као творбени начин обиљежавања разлика у полу) и *моциони суфикс* употребљава Радосав Бошковић, чији су радови *Развијак суфикса у јужнословенској језичкој заједници* (1936) и *Око суфикса -ица* (1967), како истиче проф. З. Радуловић, „главни ослонац и полазиште за обраду тема овог типа“. В. о томе: Зорица Радуловић, „Мовирани феминини као конкурентна језичка средства“, у: *Из језичке проблематике*, Културно-просвјетна заједница Подгорице, Подгорица, 2004, стр. 72, фусн. 2.

⁵ Сања Мијушковић, *Рејисџар занимања, звања и њијула жена (Прилој ујојредџи родно осјетљивој језика у сфери јавне комуникације)*, Министарство за људска и мањинска права, Одјељење за послове родне равноправности, Подгорица, 2013.

2.1. *Рејисџар* садржи изведенице за занимања обухваћена *Стандардном класификацијом занимања*, као и нека старија занимања којих нема у тој класификацији, али је ауторка процијенила да су и даље жива у јавном дискурсу. Као извори у ексцерпцији грађе коришћени су: шестотомни *Речник српскохрватскога књижевног језика* МС–МХ, правописни рјечник *Правоииса црногорскога језика* из 2010. и рјечник из књиге *Род и језик*⁶. Важно је нагласити да *Рејисџром* нијесу забиљежене само именице са значењем „лице женског пола“, већ је у првој рубрици наведен облик основинске именице (граматичког мушког рода, која по мишљењу неких лингвиста може да означи и „лице уопште“). Тако су мовирани фемининум и корелативна именица м. рода представљени као моциони пар, што истовремено даје могућност издвајања суфикса који имају функцију мовирања. Семантички гледано, *Рејисџар* укључује именице којима се означавају жене према професији и занимању (нпр. *менаџерка*), према титули, друштвеном положају и почасти коју жена носи (нпр. *деканица/деканка*, *реџорка/реџорица*), према звању и функцији коју жена има (нпр. *доценткиња*, *секретарка*), односно према позицији у хијерархији предузећа (нпр. *начелница*). Поред представљања творбено-семантичке структуре *Рејисџира*, у раду ће бити корисно сагледати и данашњу тенденцију употребе неких *Рејисџром* пописаних мовираних феминина, али и који су се творбени форманти и модели издвојили као најпродуктивнији од времена објављивања *Рејисџира*, те колико су и да ли су постали саставни, односно равноправни дио општег лексичког фонда нашег језика.

3. Постоји више суфикса помоћу којих се може оформити родно осјетљиви назив занимања. Који ће се суфикс употријебити, зависи од облика основинске именице, који у начелу и условљава употребу одређеног моционског суфикса. Но, моциони суфикси некада чине корелативне суфиксалне парове — у том случају, употреба суфикса зависи од језичког осјећаја и интуиције говорника који употребљава родно осјетљиву „твореницу“, али и од језичке праксе која је неки суфикс издвојила као уобичајен на одређеном

⁶ *Род и језик*, приредиле: Свенка Савић, Маријана Чанак и др., Футура публикације — Женске студије и истраживања, Нови Сад, 2009.

језичком простору. Од дванаест моционих суфикса, колико је забиљежио проф. Б. Ђорић у студији „Моциони суфикси у српско-хрватском језику“, у *Рејисџу* су се својом продуктивношћу издвојила три: -киња, -ка и -ица.

4. У групи мовираних феминина са суфиксом -киња у *Рејисџу* су најбројнији они који су изведени од мушких корелатива са интернационалним суфиксом -ист(а): *анџисџикиња*, *архивисџикиња*, *нуџриционисџикиња*, *иџјанисџикиња*, *сценарисџикиња* итд., а обухваћени су значењем: „жена која се бави неком дјелатношћу, која има одређено занимање“. Реализоване у оквиру тзв. „интегралне моције“⁷ (тј. моције у којој је творбена основа цио назив мушког лица), ове изведенице добијају прилично стабилно мјесто у лексичком систему нашег језика, истина, уз посвједочену тенденцију њихове употребе напоредо са мушким корелативима.

4.1. Суфикс -киња продуктиван је и у творби прилично учесталих мовираних феминина од мушких корелатива са завршецима -ент и -ант и уопште од имена страног поријекла са завршним -т. У вези са тим, у *Рејисџу* забиљежимо: *ајенџикиња*, *асисџенџикиња*, *дириџенџикиња*, *доценџикиња*, *јродуценџикиња*, *рецензенџикиња*; *јројекџанџикиња*, *консулџанџикиња*, *лаборанџикиња*... Овом творбеном типу припадали би и облици за занимања које жене у Црној Гори ријетко обављају иако се у међувремену у свијету, па и у региону, појавило много *иџилоџикиња* и *коџилоџикиња*.

4.2. Анализа упућује на закључак да су у *Рејисџу* слабије заступљени феминини са суфиксом -киња, који су изведени од именица м. рода са суфиксоидом -граф у основи. Увидом у језик медија и нарочито интернета, који су данас значајно оруђе у обликовању језичке културе, именице типа *дакџилоџрафкиња* и *косџимоџрафкиња* имају много шири домен употребе од именица *фоџоџрафкиња* и *јеоџрафкиња*. Када се укаже потреба за употребом других, корисници језика прије се одређују за описну идентификацију

⁷ Поред термина „интегрална моција“, за који је заслужан проф. Б. Ђорић, у лингвистичкој традицији издвојио се и термин Р. Бошковића „суплетивна моција“ (у којој је творбена основа окрњени назив мушког лица). Суплетивна моција може се илустровати примјером именице *јарламенџарка*, чији је мушки корелатив именица *јарламенџарац*.

типа: „она која се бави фотографијом/географијом“ или за неутралну именицу мушког рода *фоџоџраф/геоџраф*.⁸

4.3. Феминини образовани од страних мушких назива са суфиксоидом -лог у основи у *Рејисџру* најчешће имају алтернативне ликове: *анесџезиолошкиња/анесџезиолоџица, анџројолошкиња/анџројолоџица, археолошкиња/археолоџица, џнеколошкиња/џнеколоџица, џсихолошкиња/џсихолоџица, џедаџошкиња/џедаџоџица, социолошкиња/социолоџица, сџелеолошкиња/сџелеолоџица...* Истина, језичка пракса упућује на закључак да изведенице са суфиксом -ица нијесу уобичајене за црногорски језички простор те да показују већу експанзију на хрватском језичком простору, док оне са суфиксом -киња полако постају дио лексичког фонда нашег језика без обзира на то што међу лингвистима има оних који сматрају да је мовирање именица на -лог ограниченог домета, да основе на -лог тешко „примају“ овај суфикс, те да женски корелативи именица на -лог представљају необична образовања, настала као посљедица настојања да се силом створе женски облици који неријетко садрже и тешко изговорљиве сугласничке цјелине.

4.4. Наведена творбена образовања упутила би на закључак да су мовирани феминини са суфиксом -киња остали у границама интегралне моције и прилично узуализованих творбених модела. Међутим, творба изведенице *суйкиња*, која је предмет честих расправа у лингвистици⁹, према мушком корелативу *судија*, намеће се не само као прагматички, него и као граматички проблем јер би се у облику основинске именице прије очекивао двосложни маскулиnum на -ац (*судац*)¹⁰, иако су ријетко забиљежени примјери

⁸ У ранијим истраживањима о употреби моционих суфикса у језику црногорских медија констатовано је да ови феминини не само да нијесу бројни, него нијесу ни фреквентни, те да новинари радије употребљавају описне конструкције типа: *За кореоџрафију је задужена...; косџиме је осмислила...* В. о томе: Соња Ненезић, „Активизација и конкурентност неких моционих суфикса у језику црногорских медија“, 380.

⁹ Јединственост мовираног фемининума *суйкиња* правда се чињеницом да се мовирање, како истиче С. Ненезић, „не врши од именица општег рода на -а“. С. Ненезић, „Активизација и конкурентност неких моционих суфикса у језику црногорских медија“, 381.

¹⁰ Облик основинске именице начелно условљава употребу одређеног моционог суфикса.

женских корелатива од именица м. рода на -ац (*Рејисџар* биљежи *џирџовац* — *џирџовкиња*). Треба напоменути и да је као резултат мовирања у *Рејисџру* изостала изведеница *судијиница*, коју као једини мовирани фемининум издваја правописни рјечник *Правойиса црнојорскоја језика*, а језичка пракса је нерадо прихвата. Језичка пракса показује да се нерадо прихвата и „женски“ облик *академкиња*, који се у *Рејисџру* издваја као женски корелатив облику *академик*.

5. Моциони суфикс -ка најчешће учествује у творби именица ж. рода од мушких корелатива са завршним сугласником р. У вези са тим, у *Рејисџру* су најбројније именице изведене од именица м. рода на -ор и -ер, које показују висок степен узуализованости готово у свим функционалним стиловима. Такве су: *амбасадорка*, *дизајнерка*, *дирекџорка*, *инсџекџорка*, *креаџорка*, *режисерка*, *сџикерка*, *џенисерка*... Овом типу припадала би и прилично одомаћена изведеница *минисџарка*, која је у *Рејисџру* једини женски корелатив именици *минисџар* (није наведен алтернативни облик *минисџрица*, који се спорадично употребљава). Језичка пракса показује да се женском корелативу *шоферка*, па и *шумарка* и *рударка*, супротставља принцип „уобичајене норме“, тј. језичке фреквенције и употребне вриједности. Можда разлог за нефреквентност наведених именица у нашем језику треба тражити и у чињеници да женска особа ријетко у Црној Гори обавља примарно „мушке“ дужности шофера, шумара и рудара. И именице из сектора војске и безбједности, које се услед друштвених околности прије односе на мушкарца, имају у *Рејисџру* форме женског рода: *џенералка/џенералица*, *официрка*, *џодофицирка*, *џоџџуковница*, *џолицајка*... Иако наведено потврђује да присуство жена на одређеним позицијама утиче на прилагођавање језика новонасталој ситуацији, морамо бити свјесни чињенице да на путу продуктивне употребе оваквих феминина стоји и традиционално и патријархално устројен систем.

5.1. У неким од наведених феминина суфикс -ка алтернира са суфиксом -ица па је, уз *дирекџорка*, у *Рејисџру* наведено и *дирекџорица*. Алтернативни ликови су и *докџорка* и *докџорица*, *џрофесорка* и *џрофесорица*, *рекџорка* и *рекџорица*. Да суфикси временом проширују домен своје примјене, потврђују изведенице *минисџарка* и *докџорка*, које су некада означавале супругу министра односно доктора. Изведенице које имају значење супруге мушкарца

са одређеним занимањем, звањем, титулом, функцијом излазе из оквира именичке моције, па *Рејисџар* очекивано не биљежи наведена значења, која данас имају статус семантичког архаизма. Закључке о досљедном алтернирању суфикса -ка и -ица у именицама мушког рода на -ар (*ајоџекарка/ајоџекарица*, *џсихијаџарка/џсихијаџарица*, *џедијаџарка/џедијаџарица*) ремете примјери изведеница *мајисџарка* и *минисџарка*, у којима се суфикс -ка ипак издвојио као репрезентативан.

5.2. Моциони суфикс -ка забиљежили смо и у именицама женског рода које представљају новији лексички слој: *брокерка*, *џорџџаролка*, *конјресменка*. Међутим, изостала је именица *шоуменка*, заступљена у језику црногорских медија и посебно говору младих. Моциони суфикс -ка често се додаје и домаћим именицама изведеним суфиксом -џељ: *водиџељка*, *редџиџељка*, које данас имају широк домен употребе. Међутим, конкурентски суфикс -ица и њиме изведене именице: *џужџиџељица*, *руководџиџељица*, *џрадиџиџељица*, *истџираџиџељица* ипак су без веће примјенљиве вриједности у нашем језику. Сложени суфикс -џељка доминантан је у творби феминина од мушких корелатива на -лац (нпр. *џреводилац* — *џреводиџиџељка*, *џужџилац* — *џужџиџељка*, *извјестџилац* — *извјестџиџељка*, *џреносилац* — *џреносџиџељка*, *ронилац* — *рониџиџељка*), од којих се облик *џужџиџељка* издвојио као најпродуктивнији.

6. Моциони суфикс -ица најпродуктивнији је у категорији тзв. суплетивне моције — тачније, у случајевима када је творбена основа окрњени назив мушког лица. Најчешће га биљежимо у образовањима од именица м. рода на -(н)ик: *џравница*, *књижевница*, *умјеџиџница*, *начелница*, *џомоџница*, *уџравница*, *савјеџиџница*, *сараџница*, *џосланица*... Нема сумње да су ови феминини прилично раширени како у говорном тако и у писаном језику, тј. имају висок степен узуализације. Без обзира на то што се посљедњи у низу облички подудар са лексемом општег значења, што резултира хомонимским паром (*џосланица* значи и службену поруку владара или црквеног поглавара), који је могао да сузи могућност употребе феминина *џосланица*, овај женски корелатив има широку примјену у нашем језику, вјероватно подстакнуту промјенама у друштву и све већим бројем жена на позицији изабраног представника народа.

6.1. Структура *Реџисџира* потврђује ранија запажања истраживача да је суфикс *-ица* слабије продуктиван у оквиру тзв. интегралне моције. Њиме је изведен прилично уобичајен фемининум *шефица*, али и други, истина, слабије фреквенције, нпр.: *џредавачица*, *џренерица*, за које ипак претеже употреба „неутралних ликов“ *џредавач* и *џренер*. Суфикс *-ица* у изведеници *адвокаџиџица* испољава се као конкурентски суфиксу *-киња* у прилично неодомаћеној изведеници *адвокаџикиња*. Иако облик основинске именице, начелно, условљава употребу одређеног моционог суфикса, функцију мовирања од мушког корелатива *арџиџекџи* има само суфикс *-ица* (*арџиџекџиџица*), који, судећи по језику интернета, није уобичајен на црногорском језичком простору.

7. Суфикс *-иња* најмање је продуктиван моциони суфикс у оквиру семантичке категорије занимања, звања, титула, функција. Забиљежили смо га само у изведеници *сџручњакиња*, која потврђује да је овај суфикс, иначе поријеклом из прасловенског језика, сачувао својство „спречавања палатализације“ веларног сугласника основе. Иако се додаје основама на сугласник *к*¹¹, очекивало би се и издвајање феминина *свједокиња*, који је посвједочен у језику црногорских медија.

8. Суфикс *-еса* забиљежен је у свега двије моцијске творбе: *сџџуардеса* и *хосџеса* (према мушким корелативима *сџџуард* и *хосџ*). Употреба именице *деканеса* сведена је на студентски жаргон и уопште говор младих, изразито је стилски маркирана и не представља примјер моционе творбе.

9. Моциони суфикс *-а* забиљежили смо у усамљеном примјеру именице *врачара*, која занимање жене смјешта у контекст магијског и ритуалног.

10. У неким случајевима посвједочено је одсуство женског члана моционог пара. С тим у вези, *Реџисџар* биљежи само облик *аџише*. Изостао је облик *аџишеџица*, који се издваја као женски корелатив у рјечнику већ поменуто књиге *Род и језик*.

¹¹ Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Суфиксација и конверзија*, ЗУНС, Институт за српски језик САНУ, Београд — Нови Сад, 2003, 105.

ЗАКЉУЧАК

11. Извјесно је да је *Рејисџа* занимања, звања и *џиџула* жена понудио творбено-морфолошки коректне предлоге назива за женска занимања, звања, титуле и функције, иако сва образовања немају исту комуникативну вриједност. Међутим, наведене су и неке именице које нијесу најбоље рјешење (нпр. моциони пар *џисац — сџисаџељица*), а за неке именице нијесу уопште наведени мовирани феминини, нпр.: *академац, алхемичар, бизнисмен, волонџер, дилер, млинар, морейловац, обавјешџајац, омбудсман...* Но, корпус регистрованих одредница добра је основа у даљем утврђивању и постављању норматива у овој области. Можда би језичку слику родног проблема у Црној Гори требало употпунити и осталим значењским категоријама именица ж. рода. Али, тада би се извјесно наметнуло питање да ли статус родно осјетљиве одреднице дати нпр. именици *боркиња*, која је најчешће заступљена у језику представница феминистичких организација. Нарочито ако се позовемо на мишљење по којем именице изведене од домаћих основа суфиксом -ац немају свог моционог пара. Јер језик, са једне стране, не пружа увијек могућности за творбу мовираних феминина, али, са друге, постоји језички потенцијал који на основу постојећих модела омогућава творбу великог броја родно осјетљивих именица.

12. Дакле, процес усвајања и употребе родно осјетљивог језика постоји, али је прилично спор у нашем језику. Истина, у односу на нека ранија истраживања, примјетан је значајан помак у афирмацији родно осјетљивог језика у Црној Гори. Међутим, још увијек у неким функционалним стиливима постоји отпор према његовој употреби. Они који му се опиру неријетко сматрају да су родно осјетљиве именице деконструкција патријархалног концепта, да на путу њихове продуктивне употребе некада стоје и одређена ограничења језичке природе, али и да „полно маркиране именице“ често нијесу прикладне. Овдје се намеће питање колико је категорија „прикладног/неприкладног“ лингвистичка и може ли бити релевантна за лингвистичке интерпретације будући да у нашем језику постоје и формални и семантички услови за творбу мовираних феминина.

12.1. Без обзира на прилично задовољавајуће граматичко-творбене могућности њиховог образовања, ни у једном функционалном

стилу не можемо говорити о досљедној употреби женских форми. Нарочито у административно-правном, који показује највећи отпор према продору тзв. женских облика. У њему се још увијек родно неутралним именицама обухвата и мушки и женски род или се мовирани феминини употребљавају напореда са мушким корелативима. Отуда закључак да употреба мовираних феминина не иде увијек укорак са социолошким и културно-политичким развитком друштвене стварности, те да језик не прати све већу заступљеност жена на позицијама које су некад биле предодређене за мушкарце. У прилог употреби родно осјетљивог језика не иде ни чињеница да инсистирање на коришћењу женског члана моционог пара често изазива подозрења чак и код лингвистички образованог саговорника/саговорнице. Иако је лингвистика скоро једногласна у ставу да тамо гдје лингвистички разлози не спречавају њихову творбу, ништа не би требало да стоји на путу њихове употребе.

ИЗВОР

- [1] Мијушковић Сања, *Рејсџар занимања, звања и тијџула жена (Прилој ујојџреби родно осјејљивој језика у сфери јавне комуникације)*, Министарство за људска и мањинска права, Одјељење за послове родне равноправности, Подгорица, 2013.

ЛИТЕРАТУРА

- [2] Клајн Иван, *Творба речи у савременом срјском језику. Суфиксација и конверзија*, ЗУНС, Институт за српски језик САНУ, Београд — Нови Сад, 2003.
- [3] Ненезић Соња, „Активизација и конкурентност неких моционих суфикса у језику црногорских медија“, *Језичка ситуација у Црној Гори — норма и сјандардизација*, Научни скупови, књ. 87, Одјељење умјетности, књ. 29, ЦАНУ, Подгорица, 2008.
- [4] *Он је рекла* (зборник радова са Округлог стола „Употреба родно сензитивног језика“), Канцеларија за равноправност полова, Влада Републике Црне Горе, Подгорица, 2006.
- [5] Радуловић Зорица, „Мовирани феминини као конкурентна језичка средства“, *Из језичке џроблемајџике*, Културно-просвјетна заједница Подгорице, Подгорица, 2004.
- [6] *Род и језик*, приредиле: Свенка Савић, Маријана Чанак и др., Футура публикације — Женске студије и истраживања, Нови Сад, 2009.
- [7] Ђорић Божо, *Моциони суфикси у срјскохрвајском језику*, Филолошки факултет Београдског универзитета, Монографије, књ. LIII, Београд, 1982.

Jelena BAŠANOVIĆ-ČEČOVIĆ

ON FORMATIVE-SEMANTIC STRUCTURE OF THE „REGISTER
OF OCCUPATIONS, VOCATIONS AND TITLES OF WOMEN“
AND POSSIBILITIES OF THEIR AMENDMENT

Summary

This paper analyzes formative-semantic structure of the *Register of occupations, vocations and titles of women*, motional suffixes and formative models as a result of which nouns that describe women's carriers of occupations, vocations, titles and functions have been formed. Moreover, it is perceived which formants and models have been isolated as the most productive since the *Register* has been published, today's tendency of their use, and to what extent and whether they have become integral and equal part of the common lexical fund of our language.

Key words and syntagms: noun, suffix, motion, motional suffix, formation of words, semantics, formative model, gender-sensitive language, *Register*

